

Revista de Cultures Medievales

Núm. 20 (Tardor 2022), 1-5 | ISSN 2014-7023

TRIBUNA:

**Perfilant els paisatges del primer monacat occidental:
A propòsit del I Seminari Internacional *Paisatges Patrístics del
Monacat Primitiu a Occident (s. IV-VII) (Barcelona, 2021)***

Jordina Sales-Carbonell

Universitat de Barcelona

jordinasales@ub.edu

ORCID: 0000-0003-2464-8058

Marta Sancho i Planas

Universitat de Barcelona

msancho@ub.edu

ORCID: 0000-0002-6916-5220

Raúl Villegas Marín

Universitat de Barcelona

rvillegasm@ub.edu

ORCID: 0000-0001-8214-7724

doi: 10.1344/Svmma2022.20.2

Aquest número monogràfic ha estat coordinat per Jordina Sales-Carbonell i Marta Sancho i Planas.

Durant el 3 i 4 de novembre de 2021, la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona va organitzar i acollir el *Seminari Internacional Paisatges Patrístics del Monacat Primitiu a Occident (s. IV-VII)*. Certament, va consistir en una activitat acadèmica més de les que acull la nostra Facultat, però també volem destacar una característica que la va fer singular: tres membres de tres àrees diferents del Departament d'Història i Arqueologia d'aquesta Facultat, como són: Jordina Sales-Carbonell de Prehistòria i Arqueologia, Marta Sancho i Planes d'Història Medieval i Raúl Villegas Marín d'Història Antiga ens conjuràvem per organitzar una jornada científica de caràcter internacional. Desconeixem si és el primer cop que tres àrees de coneixement treballen juntes, però el que sí constatem diàriament és que, malauradament, treballar a tres bandes i, per tant, d'un mode transversal, tot i l'especificitat del tema analitzat durant el Seminari,) no és un fet molt habitual a la nostra Facultat. Per això ens congratulem triplement de l'èxit d'aquesta trobada científica i de la bona sintonia entre els seus organitzadors. Aquest èxit i sintonia creiem que hauria de ser normalitat si volem emplenar de contingut la tant anhelada interdisciplinarietat que prediquem des dels faristols acadèmics.

Així doncs, la iniciativa va aconseguir assolir els objectius que ens havíem marcat. Però això va ser possible no només per la interdisciplinarietat de l'equip organitzador, sinó també, i sobretot, per la qualitat de l'elenc de ponents que vam aconseguir reunir a Barcelona. Com a conseqüència de tot plegat, l'alt número de participants inscrits (tant presencials com en la modalitat *online*) validaria la proposta i demostraria l'interès creixent pel monacat cristià més primerenc.

També volem posar de relleu com des del primer moment, el Sr. Marçal Díaz Ros, investigador pre-doctoral a la Universitat de Barcelona, va ocupar-se amb eficàcia de la Secretaria Tècnica i va ser un gran suport logístic i garant de que els dos dies de celebració fluïssin amb les mínimes incidències. Però durant la concepció, projecció i posta en escena d'aquest seminari, han intervingut també i han estat de gran ajuda les generoses col·laboracions de diversos dels nostres col·legues del projecte *Monastic Landscapes*¹ en aspectes puntuals de l'organització.

En quant al mètode, cal destacar com durant les sessions de treball es va posar de manifest la importància de les fonts patrístiques —i, més generalment, de les fonts escrites de transmissió manuscrita— per a l'estudi dels entorns paisatgístics i dels contextos materials del primer monacat cristià a l'Occident llatí. La informació proporcionada per aquestes fonts s'ha de complementar amb l'evidència fornida per l'arqueologia, encara de relativament poc volum si se la compara amb la que disposem per al monacat de l'Orient mediterrani. Malgrat que són relativament poc

---

1. *Monastic Landscapes. Representations and Virtualisations of Medieval Spiritual and Material Realities in the Western Mediterranean -6th-16th centuries*, Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades (PG2018-095350-B-I00), 2019-2022, IP: Marta Sancho Planas i Núria Jornet Benito (Universitat de Barcelona) <https://www.ub.edu/proyctomonastic/es/sobre-paisajes-monasticos/>

freqüents els casos en què, per a una comunitat monàstica testimoniada a les fonts patrístiques, disposem també d'inequívoca evidència arqueològica —el cas del monestir fundat per Paulí de Nola al costat del santuari de Sant Fèlix, a l'actual Cimitile, és relativament excepcional en aquest sentit —, les notícies sobre els *realia* de la vida monàstica que ens proporcionen les fonts escrites poden ser d'enorme utilitat a l'hora d'identificar espais monàstics en el registre arqueològic tardoantic.

Les fonts patrístiques relatives al monacat llatí de l'Antiguitat tardana presenten per a l'investigador l'avantatge d'estar escrites exclusivament en llatí, a diferència de les orientals, on trobem una riquíssima literatura monàstica en llengua siríaca, copta, etc. al costat de la grega. Aquestes fonts, però, tenen les seves limitacions i s'han de tractar amb precaució. En primer lloc, perquè ofereixen una visió esbiaixada del riquíssim i heterogeni monacat cristià tardoantic: la visió, en definitiva, de l'Església oficial. Cal no oblidar que el primer ascetisme cristià tingué sovint un caire “anàrquic”: la cerca d'una relació íntima i personal amb Déu i la recuperació d'un model de lideratge de la comunitat cristiana, basat en el carisma personal, qüestionaven el rol de mediadors imprescindibles entre la divinitat i els homes exercit per la jerarquia institucional eclesiàstica. D'aquí que els conflictes entre monjos i bisbes fossin freqüents en els inicis del moviment monàstic. Finalment, el monacat que s'imposà —i que es veu reflectit en les fonts patrístiques — - fou un monacat “controlat” per l'Església. No s'oblidi en aquest sentit que fou un bisbe, el patriarca d'Alexandria Atanasi, qui escrigué la popularíssima *Vida d'Antoni*, la qual fou ben aviat traduïda al llatí en dues versions i tingué una importància cabdal en l'expansió de l'ideal monàstic a Occident: poc sorprendrà que Atanasi mostri un interès especial a subratllar la deferença que Antoni hauria mostrat sempre envers els bisbes... Cal no oblidar tampoc que les fonts patrístiques silencien les experiències monàstiques desenvolupades en el si de les comunitats cristianes dissidents (“herètiques” o cismàtiques), o bé ens en donen notícia deformada i denigrant?: pensi's, per exemple, en la comunitat monàstica maniquea romana de la que parla Agustí en el seu *De moribus Manichaeorum*, o en el monacat donatista nord-africà, tan poc conegut. L'Antiguitat tardana occidental conegué nombroses experiències monàstiques que no han deixat rastre a les fonts escrites, però que l'arqueologia podria anar rescatant de l'oblit...

També es dona la situació contrària: moltes experiències monàstiques testimoniades a les fonts patrístiques són, i romandran sempre, “invisibles” per a l'arqueologia, bé perquè no generaren una arquitectura específica (pensem en el fenomen del monacat domèstic), bé perquè ni tan sols estigueren associades a un espai determinat i permanent: recordem, per exemple, el cas del monjo Pelagi, de qui no sabem que habités mai en un monestir i qui, de fet, passà la major part de la seva vida “en moviment”, de Roma a Palestina passant pel nord d'Àfrica, fugint ara dels gots, ara de les autoritats eclesiàstiques que el condemnaren com a heretge, mai “lluny del Món”, sinó molt implicat en la política eclesiàstica del seu temps -i no sabem que ningú qüestionés mai el seu dret a dir-se “monjo”. A l'Antiguitat tarda-

na occidental hi hagué potser molts, moltíssims més monjos que cenobis o cel·les d'anacoretas que no podrà trobar mai l'arqueologia. Però això no ha de ser obstacle perquè arqueòlegs, patròlegs i especialistes en les fonts escrites en general continuïn col·laborant en ampliar el nostre coneixement sobre el monacat tardoantic en l'Occident llatí.

En aquesta línia, durant la primera sessió del 3 de novembre, titulada *La informació literària sobre el primer monacat al NW de l'Àfrica romana (ss. IV-VI)*, Carles Buenacasa Pérez (Universitat de Barcelona, UB) va dibuixar les línies mestres de la irrupció del monacat a l'Àfrica Occidental i, dins aquest marc, va exposar les últimes novetats interpretatives. A continuació, Jordina Sales Carbonell (UB), a *La moda monàstica en la Hispania tardorromana: ¿una cuestión aristocrática?* va sintetitzar les dades que ens parlen sobre l'aspecte extern dels individus monàstics a Hispània, i va relacionar aquesta moda de caràcter més 'tèxtil' i estètica amb la moda conceptual monàstica que arribava d'Orient. La insistència de la Patrística en la superioritat del cenobitisme sobre la virginitat consagrada practicada dins l'àmbit familiar va ser escodrinyada per Pablo de la Cruz Díaz (Universidad de Salamanca) a *El cenobitismo femenino en la Hispania visigoda: un monacato subordinado*. La llarga carrera i el mestratge de Roger Collins (University of Edinburgh) van permetre presentar una retrospectiva i un magistral estat de la qüestió sobre el coneixement general del primer monacat peninsular a *El monacato hispano primitivo desde el punto de vista de un hispanista inglés*. Va tancar aquesta primera sessió una apartat dedicat a l'exposició de tesis doctorals en curs enmarcades per la ponència de Mattia Chiriatti (Universidad de Granada): *Methods and strategies for the research of Late Antiquity and Early Medieval monastic sources*, i una taula rodona final.

La segona sessió que es va celebrar el 4 de novembre es va obrir amb la Intervenció de Roberto Alciati (Università degli Studi di Firenze): *Twenty-five years after Jenal's 'Italia ascetica atque monàstica'. A reassessment*, on es va posar sobre la taula el valor heurístic de la perspectiva geogràfica en la història del monacat antic, així com la relació entre ascetisme i monacat segons la visió de Jenal. Dins l'àmbit de la geografia gal·la, Raúl Villegas Marín (UB) a *El desierto en la Côte d'Azur: El paisaje simbólico del monacato galo tardoantiguo en las Fuentes literarias* va extreure i assenyalar la dimensió simbòlica que les fonts van conferir al paisatge de les illes de Lérins com a pas previ per a l'accés legítim d'alguns dels seus monjos a determinades càtedres episcopals. Precisament, Albrecht Diem (Syracuse University), mitjançant la seva contribució *A farewell to Iro-Frankish monasticism*, va exposar les diferents accepcions de 'paisatge monàstic' que va aconseguir expandir i implantar el moviment iniciat per Columbà i que, conferint certa continuïtat al monacat precedent, va saber continuar mes enllà del personatge. La darrera ponència, a càrrec de Robert Wiśniewski (University of Warsaw), *Monks and relics in the late antique West*, va analitzar l'estreta relació establerta entre els primers cenobis occidentals i les relíquies que -com el propi monacat- arribaven d'Orient a la vegada que anaven sorgint també a nivell local i, com

a objectes devocionals de primer ordre, eren convenientment instrumentalitzades també pels monestirs. Una taula rodona final va cloure la sessió i el Seminari.

El Seminari constitueix una unitat, però aquest número monogràfic que ara teniu a les mans recull només els textos d'Alciati, Collins, Díaz Martínez, i Diem. Les contribucions restants (Buenacasa Pérez, Chiriatti, Sales Carbonell, Villegas Marín) es troben actualment en fase d'edició en un nou volum de la *Sèrie Mvnera*, que està previst que vegi la llum durant el segon semestre de 2023. El conjunt d'ambdues publicacions conformarà la plasmació per escrit de les idees i reflexions generades durant aquest seminari.

En definitiva, amb la celebració de la trobada científica i la publicació d'aquests textos seleccionats, ens enorgulleix haver contribuït a posar una mica més de llum a l'arribada i expansió del primer monacat cristià a les nostres latituds, en aquesta ocasió des de la perspectiva de les fonts escrites. Però, quan aquest nou volum de SVMMA vegi la llum, s'haurà celebrat ja un segon seminari dedicat al monacat occidental primitiu (16-17 de novembre de 2022), que aquest cop haurà posat el focus en les dades arqueològiques. Una trobada científica que, de nou, serà acollida per la Facultat de Geografia i Història i que tancarà un cicle breu, però no menor, amb el qual el projecte *Monastic Landscapes* haurà contribuït a conèixer una mica millor l'arribada i recepció del monacat a Occident, així com la seva acolorida expansió i, sobretot, la seva enorme influència social, econòmica i paisatgística —en totes les seves accepcions possibles— exercida en aquells primers segles d'implantació. I que, a mesura que anem estudiant i coneixent, ens sorprèn i meravella més i més.